

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ТА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ

УДК 378.011.3-051:373.3]:37.043.2(045)

*ОЛЕНА АКІМОВА, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту, Комунальний заклад "Харківська гуманітарно-педагогічна академія" Харківської обласної ради, Україна
ORCID 0000-0002-0776-1908
elenkaakimova@ukr.net*

ПРИНЦИПИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ РІЗНОМАНІТНИХ РОЛЕЙ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

OLENA AKIMOVA, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management Municipal Institution "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" of the Kharkiv Regional Council, Ukraine

PRINCIPLES OF TRAINING FUTURE TEACHERS OF PRIMARY GRADES FOR THE IMPLEMENTATION OF VARIOUS ROLES IN AN INCLUSIVE EDUCATIONAL SPACE

Професійна підготовка майбутніх фахівців спеціальності 013 Початкова освіта до реалізації різноманітних ролей в інклюзивному освітньому просторі здійснюється за паралельною моделлю. Зважаючи на необхідність упровадження цілісного підходу рівнів методології (філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий та конкретно-фаховий), основними принципами підготовки майбутніх фахівців спеціальності 013 Початкова освіта до реалізації різноманітних ролей в інклюзивному освітньому просторі визначені: синергізм, науковість, культуровідповідність, едукативність, гуманізація діяльності, об'єктивність, своєчасність, цілеспрямованість. Схарак-

теризовано ролі тьютора, ментора, коуча, фасилітатора майбутнього вчителя початкових класів, що відповідають основним засадам реалізації інклюзивної форми навчання в початковій школі.

Ключові слова: майбутні вчителі початкових класів, принципи підготовки, модель підготовки, інклюзивний освітній простір, рольові позиції вчителя початкових класів.

Summary. The professional training of future specialists in the specialty 013 Primary education for the implementation of various roles in the inclusive educational space is carried out according to a parallel model. Taking into account the need to implement a holistic approach at the levels of methodology (philosophical, general scientific, specifically scientific, and specifically professional), the main

principles of training future specialists in the specialty 013 Primary education for the implementation of various roles in an inclusive educational space are defined as: synergism, scientificity, cultural conformity, educational, humanization of activity, objectivity, timeliness, purposefulness. The role of a tutor, mentor, coach, facilitator of a future primary school teacher, which corresponds to the basic principles of implementing an inclusive form of education in primary school, is characterized.

Key words: future primary school teachers, training principles, training model, inclusive educational space, role positions of primary school teachers.

Meta: обґрунтувати принципи підготовки майбутніх фахівців спеціальності 013 Початкова освіта до ре-

алізації різноманітних ролей в інклюзивному освітньому просторі.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Процеси трансформації та реформування в системі вищої освіти обумовили концептуальні зміни, які містять відображення в освітньому процесі педагогічних працівників усіх спеціальностей, зокрема, і в структурі та змісті підготовки фахівців спеціальності 013 Початкова освіта. Вітчизняний освітній простір підготовки майбутніх учителів початкових класів розвивається з урахуванням досвіду країн членів Європейського Союзу через запровадження стандартів, структур, принципів і методів професійної підготовки.

Концептуально в Україні на підготовку фахівців спеціальності 013 Початкова освіта вплинули основні аспекти Концепції "Нова українська школа", які в 2016 р. оприлюднені як результат громадської та політичної дискусії. У документі охарактеризовані основні напрями змін, які охоплювали конкретизацію, містили шляхи узгодження провідних позицій професійної підготовки та реалізації освітньої діяльності з напрямів: формування місії нової школи, організацію педагогічної взаємодії на засадах педагогіки партнерства, формування готовності до впровадження інновацій у власній практиці, формування усвідомлення змісту нових стандартів і результатів навчання учнів, здатність до реалізації принципів автономії тощо (*Нова українська школа, 2016, 35 с.*).

Отже, актуальною проблемою виступає обґрунтування принципів підготовки майбутніх учителів початкових класів та визначення змісту різноманітних ролей в інклюзивному освітньому просторі вчителем, що враховує як практику організації відповідної підготовки у країнах – учасниках Європейського Союзу, так і вітчизняній практиці системи вищої освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Основні аспекти підготовки майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти подані в наукових наробках Ю. Бабанського, С. Гончаренка, Р. Гуревича та багатьох інших

дослідників. Різноманітні аспекти підготовки майбутнього вчителя в умовах ступеневої освіти представлені в наукових розвідках О. Бабакіної, О. Біди, І. Зязюна, В. Кременя, А. Кузьмінського, Л. Петриченко, Г. Пономарьової, А. Харківської, Л. Хомич та інших. Теоретичні засади формування загальних і фахових компетенцій майбутніх учителів проаналізовані А. Ващенком, Л. Горюною, О. Комар, Н. Ничкало та іншими. Дослідники В. Бондар, О. Будник, І. Демченко, І. Іванова, Т. Євтухова, А. Колупаєва, З. Ленів, А. Шевцов, З. Шевців сформулювали основні аспекти залучення дітей з особливими потребами до навчання і виховання в закладах освіти, виокремили проблеми підготовки педагогічних кадрів до роботи в умовах інклюзивного навчання.

Незважаючи на те, що загальні аспекти підготовки вчителів початкових класів знаходимо в наукових працях, принципи підготовки майбутніх фахівців спеціальності 013 Початкова освіта до реалізації різноманітних ролей в інклюзивному освітньому просторі не були предметом наукових розвідок, тому потребують уточнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом системи вищої освіти України та країн членів Європейського Союзу зазнали змін і реформування, що виступило логічним наслідком співпраці в галузі освіти в площині продукування сучасної моделі вчителя початкових класів.

З метою обґрунтування принципів підготовки майбутніх фахівців спеціальності 013 Початкова освіта звернемось до наукових розвідок Н. Ничкало, Л. Лук'янової, Л. Хомич (*Ничкало, Лук'янова, Хомич, 2012, 54 с.*), котрі характеризують професійну підготовку за двома основними моделями:

1) паралельна модель, що передбачає одночасне опанування всіх освітніх компонентів освітньо-професійної програми: обов'язкового (цикли загальної, професійної і практичної підготовки) і вибіркового (цикли загальної і професійної підготовки) упродовж усього терміну здобуття освіти;

2) послідовна модель, що означає опанування обов'язкового і вибіркового компонентів за спеціальністю на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти, а освітні компоненти психолого-педагогічного циклу включно з практикою – на другому (магістерському) рівні вищої освіти.

На сучасному етапі в Україні всі рівні підготовки майбутніх учителів початкових класів реалізують паралельну модель, яка має на меті синхронне опанування загальних і професійних освітніх компонентів, різних видів практик і виконання науково-дослідницької складової освітньо-професійної програми. Обидві моделі підготовки передбачають упровадження засад компетентнісного підходу, котрий дослідниця А. Харківська характеризує як оновлення сутності освіти, скерованого на розвиток компетентностей здобувачів освіти на засадах принципів фундаментальності, універсальності, інтегративності, варіативності, практичної спрямованості (*Харківська, 2009, с. 71–177*).

Виходячи із зазначеного вище та зважаючи на необхідність упровадження цілісного підходу поданих чільних рівнів методології, основними принципами підготовки майбутніх фахівців спеціальності 013 Початкова освіта до реалізації різноманітних ролей в інклюзивному освітньому просторі визначаємо наступні:

принцип науковості – визначає відповідність змісту освітньо-професійної програми стану сучасної науки, техніки, цифрових технологій, економіки, ринку праці, основних засад упровадження інклюзії в суспільстві тощо;

принцип едукативності – характеризує процесуальний компонент підготовки майбутніх фахівців до реалізації різноманітних ролей в інклюзивному освітньому просторі у єдності процесів: навчання, виховання, розвитку;

принцип синергізму – подає процес професійної підготовки у площині постійного розвитку, що відбувається відповідно до особливостей функціонування системи вищої педагогічної освіти як спроможної до самоорганізації;

принцип культуровідповідності – передбачає органічний зв'язок професійної підготовки з історією українського народу, мовою, культурними та релігійними традиціями України, інших країн світу;

принцип гуманізації діяльності – це спрямованість освіти на гідне професійне самоутвердження, доцільність вибору форм, ресурсів, інструментів фахової підготовки, урахування особистих запитів майбутніх учителів початкових класів, формування ставлення до людини як найвищої цінності;

принцип об'єктивності – має на меті визнання професійної діяльності майбутніх фахівців в інклюзивному освітньому просторі як реальної дійсності, зорієнтованої на досягнення програмних результатів, що можна вимірювати та корегувати за рахунок упровадження об'єктивних зрозумілих критеріїв моніторингу набутих компетентностей;

принцип своєчасності – створює умови для швидкого реагування системи майбутніх фахівців спеціальності 013 Початкова освіта на зміни, що відбуваються в освітній практиці;

принцип цілеспрямованості – передбачає формування відповідних завдань, скеровуючи освітній процес на досягнення визначеної мети, у ході чого особисті запити співвідносяться із загальними завданнями фахової підготовки.

Ми підтримуємо наукову позицію дослідниць І. Вікторенко, Л. Горобець (*Вікторенко, Горобець, 2019, с. 93–106*), котрі відзначають, що сучасні умови управління процесом професійної підготовки характеризуються зорієнтованістю на особисті інтереси та запити здобувачів вищої освіти, що передбачає наскрізне упровадження компетентнісних засад, принципів педагогіки партнерства, індивідуального підходу.

Зазначимо, що основні компетентності, які покладаються на майбутнього та практикуючого вчителя початкових класів, конкретизовано у Професійному стандарті за професіями "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти", "Вчитель закладу загальної середньої

освіти", "Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)" (2020), а саме: мовно-комунікативної, предметно-методичної, інформаційно-цифрової, психологічної, емоційно-етичної, педагогічного партнерства, інклюзивної, здоров'язбережувальної, проєктувальної, прогностичної, організаційної, оцінювально-аналітичної, інноваційної, рефлексивної, сформованості здатності до навчання упродовж життя (*Професійний стандарт...*, 2020, с. 45).

Відповідно до зазначених компетентностей учителя початкових класів змінюється і його роль в освітньому процесі. Майбутній фахівець не може реалізовувати виключно роль дидакта, а його професійна діяльність розглядається у площині інклюзивного освітнього простору як коуча, ментора, тьютора, фасилітатора, модератора індивідуальної освітньої траєкторії молодшого школяра, що, на нашу думку, залежить від зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на процес професійної підготовки.

Дослідниця З. Мірошник узагальнила наукові розвідки (*Мірошник, 2011, с. 197–201*) щодо рольових позицій учителя початкових класів та виокремила наступні ролі: няня, дидакт, психолог, наставник, партнер, фасилітатор. Науковиця характеризує зміст ролей у площині професійної діяльності та формулює їх як складові професійної структури особистості майбутнього фахівця, що забезпечують її внутрішню конструкцію, зв'язок і взаємодію складових елементів підготовки.

Виходячи із зазначеного вище, рольова структура особистості вчителя в інклюзивному освітньому просторі розглядається нами як консолідація окремих професійних ролей у конструкцію, що передбачає зв'язок і залежність між окремими ролями в системі професійної діяльності, у сукупності які визначають провідну модель поведінки фахівця. Ураховуючи інклюзивний підхід у підготовці майбутніх учителів початкових класів, розглянемо роль тьютора, ментора, коуча, фасилітатора, що відповідають основним засадам реалізації інклюзивної форми навчання

в початковій школі.

Опираючись на наукові розвідки О. Бабакіної, зауважимо, що для виконання ролей стрижневим механізмом діяльності й комунікації виступає рефлексія, яка допомагає майбутньому фахівцю усвідомити цінність розв'язання завдань іншою людиною та самим собою, схарактеризувати їх, виокремити необхідні корективи та заохочувати до прийняття нових рішень (*Бабакіна, 2019*).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на сучасному етапі реформування системи освіти особливо гостро постає проблема підготовки педагогічних кадрів, котрі мають особисті риси та професійні компетентності для реалізації інтелектуального потенціалу молодших школярів. Система підготовки майбутніх фахівців спеціальності 013 Початкова освіта до реалізації різноманітних ролей в інклюзивному освітньому просторі передбачає вдосконалення професійної підготовки, узгодження між собою змісту, методів і принципів навчання відповідно до засад гуманізації, толерантності, демократизації з використанням сучасних цифрових інструментів і досягнень психолого-педагогічної науки.

Таким чином, можна зазначити, що реалізація вчителем початкових класів різноманітних ролей залежно від умов і запитів освітнього процесу поглиблює можливості для включення в освітній процес кожного молодшого школяра, зберігаючи сприятливий психологічний мікроклімат в колективі, що відповідає провідним тенденціям інклюзивності освітнього простору.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні теоретико-методологічних концепцій, технологій підготовки майбутніх фахівців спеціальності 013 Початкова освіта до реалізації різноманітних ролей в інклюзивному освітньому просторі та урізноманітнення кваліфікацій і переліку професій в галузі 01 Освіта / Педагогіка, що будуть включати професії тьюторів, коучів як окремих професійних одиниць в освітньому процесі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Вікторенко, І., Горобець, Л. (2019). Нові професійні ролі та функції сучасного вчителя в контексті концепції нової української школи. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 11, 93–106.

Мірошник, З. (2011). Кореляція ролей вчителя початкових класів. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна*, 45, 197–201.

Ничкало, Н., Лук'янова, Л., Хомич, Л. (2021). Професійна підготовка вчителя: українські реалії, зарубіжний досвід. Київ: Вид-во ТОВ "Юрка Любченка", 54 с.

Нова українська школа. (2016). Концептуальні засади реформування середньої школи. URL <https://cutt.ly/XwnJvewQ>

Бабакіна, О. (2019). Основи професійної рефлексії у процесі загально педагогічної підготовки майбутніх учителів. Харків, 90 с.

Професійний стандарт за професіями "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти", "Вчитель закладу загальної середньої

освіти", "Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)" (2020). Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства № 2376 від 23.12.2020. URL [file:///C:/Users/Downloads/f502781n16%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Downloads/f502781n16%20(3).pdf)

Харківська, А. А. (2009). Розвиток інформаційної та технічної компетентностей майбутніх учителів як педагогічна проблема. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*, 4, 71–177.

REFERENCES

Viktorenko, I., Horobets, L. (2019). Novi profesiini roli ta funktsii suchasnoho vchytelia v konteksti kontseptsii novoi ukrainskoi shkoly. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty*, 11, 93–106.

Miroshnyk, Z. (2011). Koreliatsiia rolei vchytelia pochatkovykh klasiv. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*, 45, 197–201.

Nychkalo, N., Lukianova, L., Khomych, L. (2021). Profesiina pidhotovka vchytelia: ukrainski realii,

zarubizhnyi dosvid. Kyiv: Vyd-vo TOV "Iurka Liubchenka".

Nova ukrainska shkola. (2016). Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly. URL <https://cutt.ly/XwnJvewQ>

Babakina, O. (2019). Osnovy profesiinoi refleksii u protsesi zahalno pedahohichnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv. Kharkiv. 90 s.

Profesiinyi standart za profesiiamy "Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel z pochatkovoї osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)" (2020). Nakaz Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva № 2376 vid 23.12.2020. URL [file:///C:/Users/Downloads/f502781n16%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Downloads/f502781n16%20(3).pdf)

Kharkivska, A. A. (2009). Rozvytok informatsiinoi ta tekhnichnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv yak pedahohichna problema. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova*, 4, 71–177.

Стаття надійшла 26.10.2023 р.